

*В.С. Бондар,
кандидат юридичних наук
(ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка)*

Формування сучасних концепцій предмета криміналістики як теоретична перспектива створення інтегративної моделі використання спеціальних криміналістичних знань у судочинстві

Ключові слова: спеціальні криміналістичні знання, криміналістична діяльність, діяльнісний (праксіологічний) підхід.

Основою оптимізації діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю є раціональний поділ праці між суб'єктами, які ведуть досудове слідство (судовий розгляд), та суб'єктами, які долучаються до процесу доказування, поява нових відповідних видів діяльності та трансформація під впливом процесів кооперації та спеціалізації систем наукових знань, покликаних їх обслуговувати.

Цей процес передбачає формування концепції моделі системи використання наукових знань на спеціалізованому рівні, тобто в об'ємі та системі, орієнтованими на їх застосування спеціалістами у відповідних видах діяльності, за рахунок яких мають бути суттєво оптимізовані діяльнісні процеси з чіткою орієнтацією на протидію злочинної діяльності, яка має базуватися на онтологічних схемах (матрицях) сукупності дій злочинців та комплексу слідів, що утворилися, які визначають специфіку пізнання обставин минулої події, відображеної в матеріальному середовищі.

В пізнанні систем поняття “діяльність” відіграє особливу роль, яка зумовлена тим, що охоплює процеси системи та дає змогу відобразити їх динаміку. Однією з важливих особливостей поняття “діяльність” є те, що саме завдяки утворюваній теоретичній перспективі з'являється можливість

побудови динамічної моделі системи, в даному випадку моделі, як інструменту оптимального застосування спеціальних криміналістичних знань у кримінальному судочинстві.

Криміналістика сьогодні перейшла в нову якість та трансформувалася в систему комплексної універсальної науки, що забезпечує інтеграцію та модифікацію сучасних досягнень науки і техніки для пізнання іманентно притаманної сутності, що відобразилася в слідах злочину, об'єктів взаємодії та слугує методологічним базисом розвитку відповідних видів криміналістичної діяльності (слідчої, експертної, облікової та ін.). Як слушно підкреслює В.Г. Гончаренко, “...криміналістика не просто канал, через який в слідчу, судову, адвокатську та іншу практику впроваджуються досягнення природознавства і техніки. Ці наукові й технічні знання, які залучаються криміналістикою, у взаємодії між собою та юридичними елементами поступово трансформуються в систему знань з новими інтегративними якостями що не є суто сумарно притаманними вихідним компонентам” [4, 41–42].

Таке твердження базується насамперед на аналізі сучасних концепцій предмета та об'єкта криміналістики, представлених роботами Р.С. Белкіна, В.Г. Гончаренка,

В.К. Гавла, Р.Г. Домбровського, О.Ю. Головіна, В.Я. Колдіна, В.Є. Корноухова, та їх співавторів [2; 3; 4; 5; 6; 7; 12].

Однією з перших сучасних концепцій предмета криміналістики вважається теоретико-доказова (Р.С. Белкін, Ю.І. Краснобаєв), відповідно до якої об'єктами пізнання, що складають предмет криміналістики, є: 1) закономірності механізму злочину; 2) закономірності виникнення інформації про злочин та його учасників; 3) закономірності діяльності компетентних органів щодо збирання, дослідження, оцінки та використання доказів; 4) безпосередньо самі результати наукових криміналістичних розробок у вигляді засобів, методів та прийомів [2].

Однак, Р.С. Белкін виключав криміналістичну діяльність із кола об'єктів криміналістичного аналізу: "... Не може бути "криміналістичної діяльності" в процесі розслідування, окрім діяльності процесуальної, оперативно-розшукової або адміністративно-правової" [2, 237].

З нашого погляду, цю думку Р.С. Белкіна можливо було б точніше висловити шляхом протилежного твердження: суворо кажучи, й "криміналістичну діяльність" ми можемо з повною підставою підвести під поняття "діяльності". Але для цього потрібно при аналізі слідчої (експертної, обліково-реєстраційної тощо) чітко розрізняти в кожній пізнавальній ситуації два аспекти діяльності, як процесу функціонування системи: аспекти актуалізації механізмів діяльності та аспекти розгляду "власно діяльності", що виражає різні ділянки та форми застосування зусиль слідчого (експерта). В зв'язку з цим, говорячи, наприклад, про "криміналістичну діяльність", ми повинні розуміти не якунебудь особливу сферу слідчої (експертної, обліково-реєстраційної) діяльності, а актуалізацію одного з найважливіших регулятивних механізмів її оптимізації, переведення відповідних методологічних надбань з потенційного стану понять та категорій в процесуальне становище, в розвитку якого створюється спрямованість дій та здійснюється контроль за ними.

Чітке розмежування вказаних аспектів розгляду феномену криміналістичної діяльності уявляється нам фундаментально важливим для вірної постановки та вирішення низки проблем, зокрема оптимізації використання спеціальних криміналістичних знань в різних видах діяльності. До цього слід додати й те, що зміст поняття "наука" не може бути редуковано до системи знань, наука – не лише пізнання, вона являє собою єдність живої пізнавальної діяльності (пізнання) та накопиченої пізнавальної діяльності (знання).

Сформульоване Р.С. Белкіним визначення предмета криміналістики викликало нову дискусію в юридичній літературі, появу праксіологічної та інформаційно-пізнавальної концепцій.

Праксіологічний підхід до визначення предмета та об'єкта криміналістики був запропонований Р.Г. Домбровським та отримав розвиток в працях В.Г. Гончаренка, В.Я. Колдіна, В.Є. Корноухова, які розглядають слідчу (криміналістичну) діяльність, як об'єкт науки криміналістики, а наукове (методологічне) забезпечення цієї діяльності – як зміст предмета цієї науки [2; 6; 7].

Дані зміни слушно висловив В.К. Гавло та його співавтори: "Криміналістика виходить за межі гносеологічних дуальних схем (суб'єкт – об'єкт – взаємодія – відображення). Частішають спроби онтологізації науки в процесі розвитку діяльнісних підходів" [3, 6].

Саме формування діяльнісної концепції та підхід, що базується на розкритті механізму взаємодії об'єктів матеріального світу, дозволив найбільш чітко визначити об'єктно-предметну сутність криміналістики та її основне завдання – оптимізацію криміналістичної діяльності.

Злочин – динамічна, обумовлена активністю злочинця система. Діяльнісний, активний характер цієї системи проявляється в її функціях як інтегративному результаті утворення та взаємодії її компонентів. Тому при дослідженні злочину інтерес являють різні види та форми зв'язку: генетичні, функціональні, субстанційні та інші.

Саме розроблене в працях М.Я. Сегая, О.О. Ейсмана, В.Я. Колдіна, Г.В. Прохорова-Лукіна криміналістичне вчення про зв'язки взаємодії слугувало появі нової експертної парадигми експертного пізнання обставин минулої події, що відображена в матеріальному середовищі. Такий підхід відкрив якісно нові можливості комплексних досліджень, подолання дефіциту доказової інформації [8].

Для формування концепції інтегративної моделі спеціальних криміналістичних знань у кримінальному судочинстві проаналізуємо, в які ж види криміналістичної діяльності трансформувалися спеціальні криміналістичні знання.

Вперше ідея трансформації криміналістичних знань була проголошена в статті О.Р. Шляхова "Предмет, метод і система радянської науки криміналістичної експертизи". Розробка концепції теорії криміналістичної експертизи завдяки роботам криміналістів у зв'язку з фактичним відокремленням експертної діяльності, що зажадала поглиблення загальних даних в галузі криміналістики, покликаних її обслуговувати, набула тенденції до трансформації у самостійну правову дисципліну [11, 12–16].

Багато авторів робіт з теорії криміналістики і судової експертизи поставилися до виділення судової експертології негативно. Цю проблему остаточно не вирішено. Утім, за класифікацією наук судову експертизу визначено як самостійну наукову спеціальність 12.00.09. До того ж застосування діяльнісного (праксіологічного) підходу до визначення предмета та об'єкта судової експертології, якими охоплюються методологічні, правові та науково-організаційні основи експертної теорії і практики, надало потужного поштовху для розвитку експертної систематики, оптимізації судово-експертної діяльності та створення трьох основних концептуальних підходів до подальшого розвитку науки про судову експертизу (перша – визначена працями Т.В. Авер'янової, І.А. Алієва, Ф.М. Джавадова; друга – в монографії С.Ф. Бичкової, третя – публікаціями М.Я. Сегая, Г.В. Прохорова-Лукіна) [1; 9].

Виходячи з цього, є всі підстави казати про трансформацію криміналістичних знань від спеціального загально-професійного до спеціалізованого рівня. Тобто, спеціальні криміналістичні знання в галузі криміналістичної техніки трансформувалися в спеціальні знання по проведенню судових експертиз.

Проте використання спеціальних криміналістичних знань не обмежується експертною діяльністю.

Практика показала, що слідчий не в змозі самостійно ефективно застосовувати "прикладну" криміналістичну техніку та її науково-технічні засоби у роботі із доказами, а тому оптимальне функціонування "технологічного ланцюга" у роботі зі слідами-відображеннями потребує подальшого поділення трудового процесу шляхом залучення до проведення слідчих дій спеціалістів, перш за все спеціалістів-криміналістів та створення нової моделі криміналістичної діяльності.

Це свідчить про необхідність трансформації спеціальних криміналістичних знань на новий рівень спеціалізації, виділення нового суб'єкта застосування криміналістичної техніки, що вимагає появи спеціальності "спеціаліст-криміналіст".

Аналогічно першому рівню спеціалізації спеціальних криміналістичних знань – судово-експертній діяльності, ми ґрунтуємося на праксіологічному підході, що припускає появу нової базової фахової спеціальності "спеціаліст-криміналіст", оптимізацію правових, організаційних та науково-методичних засад діяльності спеціаліста-криміналіста у розслідуванні злочинів.

Крім цього, на думку М.Я. Сегая та В.К. Стринжі, сферу використання спеціальних криміналістичних знань складають й питання ведення криміналістичних обліків та використання їх даних в роботі правоохоронних органів [10, 153]. Особливої актуальності воно набуває при розслідуванні кримінальних справ, які поєднують у собі розслідування декількох епізодів злочинної діяльності та набувають серійного характеру. Для оптимального інформа-

ційного забезпечення розслідування даних злочинів потрібен якісний систематичний моніторинг, орієнтований на вирішення таких завдань: а) виявлення групи неодноразових злочинів, ймовірно вчинених однією особою (особами); б) встановлення та розшук осіб, що вчинили неодноразові злочини; в) виявлення додаткових епізодів злочинів, що складають серію та вчинені встановленим обвинуваченим (підозрюваним), який намагається приховати дані факти від слідства.

Сьогодні облікова діяльність набула ознак якісно нової за формою та змістом криміналістичної діяльності, що виникла внаслідок взаємодії процесів диференціації та інтеграції в розвитку криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності, системи, елементами якої є різні види обліків, ведення яких в МВС України здійснюють підрозділи департаменту інформаційних технологій та експертної служби. Отже, оптимізація криміналістичної облікової діяльності також потребує поглибленої спеціалізації криміналістичних знань, належної правової, науково-методичної та організаційної підтримки. Така підтримка повинна забезпечити: а) вдосконалення науково-методичних засад пошукового аналізу шляхом об'єднання інформаційних можливостей способу вчинення злочину та слідових комплексів на основі інформаційно-пошукової картки

“злочин”, яка має складатися спеціалістом-криміналістом за результатами проведення огляду місця події; б) відповідне організаційне структурування підрозділів експертної служби МВС України; в) законодавче та відомче нормативно-правове регулювання використання спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності.

Таким чином, аналіз трансформації загальних криміналістичних знань в спеціалізовану криміналістичну діяльність суб'єктів використання спеціальних знань дає змогу зробити висновок про те, що оптимізація використання криміналістичної техніки в розслідуванні злочинів має відбуватися в таких видах криміналістичної діяльності:

- судово-експертна діяльність;
- діяльність спеціаліста-криміналіста;
- облікова діяльність по кримінальних справах.

Для досягнення поставленого завдання – використання спеціальних криміналістичних знань у вказаних видах криміналістичної діяльності має бути систематизоване у вигляді єдиної інтегративної моделі, яка об'єднує і якісно скріплює її складові частини – діяльність спеціаліста-криміналіста, судово-експертну діяльність та облікову діяльність по конкретних кримінальних справах на основі відповідних онтологічних матриць механізму злочину.

Список літератури:

1. *Аверьянова Т.В.* Судебная экспертиза: Курс общей теории / Т.В. Аверьянова. – М.: Норма, 2006. – 480 с.
2. *Белкин Р.С.* Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики / Р.С. Белкин. – М.: Издательство Норма (Издательская группа НОРМА-ИНФРА*М), 2001. – 240 с.
3. *Гавло В.К.* Методологические аспекты криминалистики на современном этапе её развития / В.К. Гавло, В.Е. Ключко, Д.В. Ким ; отв. ред. А.Г. Филиппов // Вестник криминалистики. – М.: Спарк, 2003. – № 2(14).
4. *Гончаренко В.Г.* Право і криміналістика / В.Г. Гончаренко // Вісник Академії адвокатури України. – 2004. – Вип. 1.
5. *Домбровский Р.Г.* Природа и сущность криминалистики / Р.Г. Домбровский; отв. ред. А.Г. Филиппов // Вестник криминалистики. – М.: Спарк, 2007. – № 1(21).
6. *Колдин В.Я.* Криминалистика: фундаментальная или прикладная наука / В.Я. Колдин // Вестник Моск. ун-та. Серия 11, Право. – 2000. – № 4.

7. Курс криминалистики. Общая часть / отв. ред. В.Е. Корноухов. – М.: Юристь, 2000. – 784 с.
8. **Сегай М.Я.** Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии) / М.Я. Сегай, В.К. Стринжа. – К.: “Ін Юре”, 1997. – 174 с.
9. **Сегай М.** Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність / М. Сегай // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2(33) – № 3(34).
10. **Стринжа В.К.** Процесуальні питання використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві (до розробки нового КПК України) / В.К. Стринжа, Г.М. Надгортний, М.Я. Сегай // Вісник Академії правових наук України. – 1994. – № 2.
11. **Шляхов А.Р.** Предмет, метод и система советской науки криминалистической экспертизы / А.Р. Шляхов // Вопросы судебной экспертизы и криминалистики: сб. науч. работ. – Алма-Ата, 1959. – № 1.
12. **Яблоков Н.П.** Криминалистика: природа и система / Н.П. Яблоков, А.Ю. Головин. – М.: Юристь, 2005. – 174 с.

РЕЗЮМЕ

В статье автор анализирует современный этап развития криминалистики и процесс трансформации специальных криминалистических знаний в судебно-экспертную, учетную деятельность специалиста-криминалиста. Анализ процесса трансформации специальных криминалистических знаний поможет разработать концепцию интегративной модели использования специальных криминалистических знаний в уголовном судопроизводстве.

SUMMARY

In this article an author analyses the modern stage of development of criminalistics and process of transformation of the special criminalistics knowledges in sudovo-ekspertnu, registration that activity of specialist-criminal lawyer. The analysis of process of transformation of the special criminalistics knowledges will help to develop conception of integrativnoy model of the use of the special criminalistics knowledges in the criminal legal proceeding.

*Рекомендовано кафедрою
кримінального та адміністративного права*

Подано 01.09.09